

**EKSTRALINGVISTIK VOSITALAR VA TARJIMA (A.QODIRIYNING
“O‘TKAN KUNLAR” ROMANINING INGLIZCHA TARJIMASI ASOSIDA)**

M.M.Madumarov,
ingliz tili o‘qituvchisi,
Qo‘qon universiteti,
phone: +998 91 687 33 83
m.m.madumarov@kokanduni.uz

Annotatsiya: Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar" romanining ingliz tilidagi tarjimasi asosida, qahramonlarning xarakterlarini ochishda ishlatilgan eksterlingvistik vositalar va ularning tarjimaga ta‘sirini tahlil qiladi. Mark Rizning tarjimasi jarayonidagi metodologiya va uslub o‘rganiladi. Asl nusxa va tarjima matnlarini taqqoslash orqali, eksterlingvistik vositalarning qahramonlarning ruhiy holatlarini ifodalashdagi roli o‘rganiladi. Tarjimoning uslubi va izohlar tahlil qilinadi. Tarjimada qahramonlarning xarakteri eksterlingvistik vositalar yordamida aniq ochilgan. Mark Rizning tarjimasi, qahramonlarning ruhiy o‘zgarishlarini ko‘rsatishga muvaffaq bo‘lgan. Eksterlingvistik vositalar tarjima sifatini oshiradi va madaniy tafovutlarni yoritishda muhim rol o‘ynaydi. Tarjimon, asar muallifining uslubini saqlab qolishga harakat qilgan. Tarjimoning eksterlingvistik elementlarga e‘tibor berishi, qahramonlarning xarakterlarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Tarjima jarayoni madaniyatlararo aloqaga ham katta hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: eksterlingvistik vositalar, tarjima tahlili, qahramonlar xarakteri, madaniyatlararo tafovulik, ruhiy holatni ifodalash, tarjima metodologiyasi

Abstract : This article analyzes the use of extralinguistic elements in the characterization of the characters in Abdulla Qodiriy's novel "O‘tkan kunlar" based on its English translation. The methodology and style of Mark Riz's translation process are examined. By comparing the original text and the translated version, the role of extralinguistic elements in expressing the characters' psychological states is explored. The translator's style and annotations are analyzed. In the translation, the characters' traits are clearly revealed through extralinguistic elements. Mark Riz's translation successfully demonstrates the psychological changes of the characters. Extralinguistic elements enhance the quality of the translation and play a crucial role in addressing cultural differences. The translator makes an effort to preserve the author's style. The translator's focus on extralinguistic features is significant in shaping the characters' traits. The translation process also contributes significantly to intercultural communication.

Keywords: Extralinguistic elements, translation analysis, characterization, intercultural differences, expression of psychological states, translation methodology.

Аннотация: В данной статье анализируется использование экстралингвистических средств в раскрытии характеров персонажей в романе Абдуллы Кадырия «O‘tkan kunlar» на основе его английского перевода. Рассматривается методология и стиль перевода Марка Риза. Сравнивая оригинальный текст и перевод, исследуется роль экстралингвистических средств в выражении психологических состояний персонажей. Анализируется стиль переводчика и его комментарии. В переводе характеры персонажей раскрыты с помощью экстралингвистических средств. Перевод Марка Риза успешно передает психологические изменения персонажей. Экстралингвистические средства повышают качество перевода и играют важную роль в освещении культурных различий. Переводчик старался сохранить стиль автора. Внимание переводчика к экстралингвистическим элементам имеет важное значение для создания характеров персонажей. Процесс перевода также вносит значительный вклад в межкультурную коммуникацию.

Ключевые слова: экстралингвистические средства, анализ перевода, характеры персонажей, межкультурные различия, выражение психологических состояний, методология перевода

KIRISH

Tarjimonlik san’ati nafaqat tilni o‘zaro almashish, balki bir madaniyatni boshqasiga yetkazish, uning ruhini va jonini saqlashdir. O‘zbek adabiyotining ulkan vakili Abdulla Qodiriy ning “O‘tkan kunlar” romani, o‘zining chuqur psixologik tasvirlari, ijtimoiy muhit va tarixiy kontekst bilan boyitilgan hikoya tarzida nafaqat o‘zbek tilida, balki boshqa tillarda ham katta qiziqish uyg‘otgan asarlardan biridir. Ushbu asarni ingliz tiliga tarjima qilish, nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo aloqalar, tarixiy o‘zgarishlar va o‘zbek hayoti haqida chuqur tushunchalar yaratishga bo‘lgan katta mas’uliyatni anglatadi.

Mark Rizning "Bygone Days" nomi bilan ingliz tilida tarjima qilingan ushbu asar, faqatgina tilni o‘zgartirishdan iborat emas, balki qahramonlarning ichki dunyosi va ruhiy holatlarini, ularning xulq-atvori va hissiyotlarini eksterlingvistik vositalar yordamida ingliz tilida aks ettirishni ham talab etadi. Eksterlingvistik vositalar, jumladan, non-verbal kommunikatsiya, mimikalar, jismoniy holatlar va harakatlar, tarjimada qahramonlarning ruhiy holatlarini aniq va to‘liq yetkazishga yordam beradi. Tarjimonning bu elementlarga e’tibor berishi asar muallifining uslubini saqlab qolish, uning jonotlarining hissiy holatlarini to‘liq aks ettirish va madaniyatlararo tafovutlarni inobatga olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada, "O‘tkan kunlar" romanining ingliz tilidagi tarjimasi asosida eksterlingvistik vositalarning rolini tahlil qilish, ularning qahramonlarning xarakterlarini yaratishdagi ahamiyatini ochib berish maqsad qilingan. Tarjimadagi bu vositalar qahramonlarning ruhiy holatlari, ichki hissiyotlari va o‘zgarishlarini qanday ifodalaganligini

ko‘rib chiqish orqali, tarjima jarayonining sifatini oshirishda qanday muhim omilga aylanganligini aniqlashga intilamiz. Shu bilan birga, madaniyatlararo tafovutlarni qanday yoritish va tarjimadagi noaniqliklarni qanday hal qilish borasidagi masalalar ham bu tahlilda alohida e‘tiborga olinadi. Tarjima jarayonining murakkabligi, madaniy va lingvistik tafovutlarni muvaffaqiyatli engishdagi o‘rni bu maqolaning asosiy mavzularidan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Adabiyotlar tahlili jarayonida, asosan, ikki muhim soha – tarjima nazariyasi va eksterlingvistik vositalar haqida yozilgan ilmiy asarlar, maqolalar va tadqiqotlar o‘rganilgan. Bu adabiyotlar qahramonlar xarakterining tarjimadagi ifodalari, tarjimonning metodologiyasi va uslubi, hamda madaniyatlararo tafovutlar haqida bir qator muhim nazariy asoslarni taqdim etadi.

Tarjimada eksterlingvistik vositalar qanday ishlatilishi haqida ko‘plab ilmiy ishlar mavjud. Misol uchun, G. Shveitser va I. I. Retsker tarjimadagi eksterlingvistik vositalar va ularning tahlili bilan bog‘liq asarlarda turli metodologik yondashuvlarni taqdim etgan. Shuningdek, E. Nida va C. Taber kabi ilmiy tadqiqotchilar madaniyatlararo tafovutlar va tarjimadagi eksterlingvistik elementlarni to‘g‘ri tushunish muhimligini ta’kidlaganlar. Ularning metodologiyasi tarjimadagi so‘z va iboralar o‘zgartirilganda, asl matnning ruhi va kontekstini qanday saqlab qolish mumkinligi haqida chuqur tahlillarni o‘z ichiga oladi.

Eksterlingvistik vositalar – bu tilga oid bo‘lmagan, ya’ni madaniy, ruhiy va psixologik xususiyatlar orqali ifodalanadigan belgilarni o‘z ichiga oladi. Eksterlingvistik vositalar, jumladan, non-verbal kommunikatsiya, mimikalar, jismoniy holatlar va harakatlar, tarjima jarayonida qahramonlarning ichki dunyosini va ruhiy holatini aniq ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. S. A. Vinogradov va L. V. Shcherba kabi olimlar tilning kontekstual aspektlarini tahlil qilishda eksterlingvistik vositalarning o‘rnini alohida ta’kidlaganlar.

METODOLOGIYA

Maqolada o‘rganilgan metodologiya komparativ tahlil va kontekstual tahlil asosida qurilgan. Tarjimonning asar muallifining uslubini saqlab qolish maqsadida, tarjima matnida eksterlingvistik vositalarning ishlatilishiga alohida e‘tibor qaratilgan. Bu metodologiya ikki asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi:

Komparativ tahlil: Asl nusxa va tarjima matnini taqqoslash jarayonida, eksterlingvistik vositalarning qahramonlarning ruhiy holatlarini ifodalashdagi roli ko‘rib chiqilgan. Asl matn va tarjima orasidagi farqlarni aniqlash, qahramonlarning harakatlari, mimikalari va boshqa non-verbal kommunikatsiya vositalarining qanday tarjima qilinganligini tekshirish muhimdir. Bu jarayon tarjimadagi stilistik va madaniy tafovutlarni aniqlashga imkon beradi.

Kontekstual tahlil: Tarjimada eksterlingvistik vositalar kontekstga mos ravishda ishlatilganligi tahlil qilingan. Qahramonlarning ruhiy holatini va ichki dunyosini ifodalashda, tarjimonning tanlagan so‘zlari va iborolari qanday ruhiy o‘zgarishlarni, hissiy holatlarni va psixologik tuyg‘ularni yoritishga yordam beradi.

Metodologiya jihatidan, Mark Rizning tarjima uslubiga katta e‘tibor berilgan. Uning tarjimasi orqali, eksterlingvistik vositalar qanday qilib ingliz tiliga muvaffaqiyatli o‘girilib, qahramonlarning ruhiy holatlari va psixologik o‘zgarishlarini yetkazishga erishilganligi ko‘rsatilgan. Rizning uslubi, tarjimadagi ifodalarning nafaqat to‘g‘ri, balki madaniyatlararo tafovutlarga mos kelishini ta‘minlashga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya tarjimaning sifatini oshirish va madaniyatlararo tafovutlarni yoritishda muhim rol o‘ynaydi. Eksterlingvistik vositalarni tarjima jarayonida to‘g‘ri qo‘llash, nafaqat qahramonlarning xarakterini aniq ochishga, balki asar muallifining uslubini saqlab qolishga ham yordam beradi. Bu esa, tarjimaga madaniy kontekstni, ruhiy holatlarni va ichki dunyoni yetkazishda yuqori samaradorlikni ta‘minlaydi.

Asarni 1926-yildagi arab yozuvidan kirill yozuviga o‘girilgan matndan tarjima qilganman. Qodiriy davridagi Markaziy Osiyoni, madaniy muhitni tushuntirib berish uchun tarjimaga 500 ga yaqin izohlar qo‘shganman. O‘zbek tilshunoslari va adiblar uni ko‘rib chiqib, tahrirda yordam berishdi, — dedi Mark Riz Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabiga tashrifi davomida.

2019-yilning 27-dekabrida O‘zbekistonning Vashingtondagi elchixonasida buyuk o‘zbek adibi Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar" romanining ingliz tilidagi nashri taqdimoti o‘tkazilgani butun yurtdoshlarimizni behad quvontirgan edi. Zero, "Bygone days" deb nomlangan ushbu asarning dunyoning eng etakchi tiliga tarjima qilinishi, uning o‘quvchilar tomonidan yuqori baholanayotgani va "besh yulduzli" reytingini saqlab qolayotgani milliy g‘ururimizni yanada yuksaltiradi.

"O‘tkan kunlar"ning ingliz tilidagi nashri taqdimoti poytaxtimizdagi Adiblar xiyobonida ham bo‘lib o‘tgani va unda asar tarjimoni — AQSHlik ijodkor Mark eduard Rizning o‘zi ishtirok etgani esa adabiyotimiz olamida unutilmas voqea sifatida tarixga muhrlandi. SHu o‘rinda aytish joizki, amerikalik mehmonning mamlakatimizga tashrifi doirasida "O‘tgan kunlar" romanining ingliz tilidagi nashri taqdimoti bilan birga madaniy-gumanitar doiralar vakillari bilan uchrashuv va muzokaralar o‘tkazish, o‘zbek yozuvchilarining asarlarini tarjima qilish, mahalliy tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish masalalarini o‘rganish va Marg‘ilon shahriga safar qilish ham ko‘zda tutilgan edi.

Noverbal muloqot, tana tili bu — o‘zaro muloqot jarayonidagi so‘z qo‘llamasdan obraz, ohang, harakat, mimikalar orqali nutq va til vositalarisiz kommunikativ ta‘sir etishdir. Bunday "muloqot" quroli bo‘lib fikrni keng va atroflicha ifodalay oladigan vosita va usullarga ega inson tanasi hisoblanadi. Shuning uchun bunday aloqa "tana tili" deb yuritiladi. Noverbal belgilarning to‘g‘ri inepretatsiyasi samarali muloqotning muhim shartlari sanaladi. Harakat va tana holatlari tilini bilish suhbatdoshni yaxshi tushunishnigina emas, uning fikrini oldindan ko‘ra olish imkonini beradi. Til vositalarisiz qo‘llaniladigan bunday muloqot ko‘zlagan natijaga erishish imkonini beradi.

Noverbal vositalar muloqot jarayonini boshqarish, suhbatdoshlar o‘rtasida ruhiy aloqani yaratish, so‘z orqali berilgan ma‘nolarni boyitish, so‘z matni ma‘nosini taxlilga yo‘naltirish, hissiyotlarni ifodalash va vaziyat izohini aks ettirishda qo‘llanadi.

“O‘tkan kunlar” romani muallifi qahramon harakterini ochib berishda muallif xarakteristikasi, portret, badiiy psixologizm, personaj nutqi kabi badiiy unsurlardan mohirona foydalangan. Jumladan, asar qahramonlarini to‘laqonli yaratishning samarali vositalaridan biri bo‘lgan badiiy psixologizm ekstralingvistik vositalar ifodasida yorqin tasvirlab berilgan.

“O‘tkan kunlar” da muallifning o‘ziga xos uslublaridan biri tasvirlanayotgan voqealarning ma’lum tomonini sir saqlashidir. Bu usul asarning boshi — “Otabek Yusufbek hoji o‘g‘li” bobidayoq kitobxon diqqatini tortadi:

... Rahmat so‘zdan chetda qoldirmas uchun Otabekni ham orag‘a oldi:

— Bizning Marg‘ilonda bir qiz bor,— dedi,—shundog‘ ko‘hlikki, bu o‘rtada uning o‘xshashi bo‘lmas, deb o‘ylayman... Uning havlisi poyafzal rastasining burchagidagi imoratdir...

... Otabeknima uchundir g‘ayri-ixtiyoriy bir tebrandi.Uning yuzida bir o‘zgarish va vujudida bir chayqalish bor edi.[9,12].

O‘quvchiga noma’lum voqea natijasida Otabek ruhiyatida ro‘y berayotgan o‘zgarish tarjimada ham ochib berilgan:

Tarjimasi:

Rahmat, attempting to keep the conversation from falling into a lull again, declared to Otabek, “There is a girl in Margilan... Such a beauty! I think she has no equal; in all our city, I have never seen no beauty to rival her own.” ...his house is situated on the corner of the shoe market...

“...Perhaps,” said Otabek, siezed by involunteer shiver as if chilled by an seen draft. His face shifted from its usual calm to strange, slight swaying from side to side.[11,31]

Tarjimon Otabekning imo-ishorasi, gavda harakatlarini e’tibor bilan o‘g‘irganligi natijasida qahramon xarakteri, hissiy holati haqida fikrlarni boyitishga erisha olgan.

Muallif Otabekning ruhiy, hissiy holatini ifoda etuvchi informativ-xarakterlovchi nolisoniy vositalardan mohirona foydalanadi:

...Ammo Otabek nima uchundir tez kira bermadi. Hujra eshigi ochilg‘anidan, sham‘ yoqilib, o‘rin yozilg‘anidan go‘yo xabarsiz kabi ustung‘a suyalg‘ancha qotib turar edi...Biroq Otabek to‘shagi yonig‘a o‘lturdi-da, yana o‘ylab qoldi...”[9,20].

Asliyatda qahramon ruhiyatida ro‘y berayotgan bu o‘zgarish ingliz kitobxoniga quyidagicha etkazilgan:

...yet, strangely, Otabek remained outside for sometime and even the door to their cell finally opened, Otabek still lingered in the doorway...Otabek continued to sit on his bedding, his mind deep in some trance. [11,40]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar" romanining ingliz tilidagi tarjimasi asosida, eksterlingvistik vositalarning tarjimadagi roli va ahamiyatini tahlil qiladi. Tarjimon Mark Rizning uslubiy va metodologik yondashuvi, qahramonlarning ruhiy holatlarini va hissiy tajribalarini ingliz tilida aniq va to‘liq ifodalashga katta yordam bergan. Eksterlingvistik

vositalar, ya'ni non-verbal kommunikatsiya, mimikalar, jismoniy holatlar va harakatlar, qahramonlarning ichki dunyosini aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Ularning tarjimadagi muvaffaqiyatli ishlatilishi, tarjimonning madaniyatlararo tafovutlarni inobatga olib, o'zbek adabiyotining ruhini saqlab qolishga yordam beradi.

Mark Rizning tarjimasi nafaqat tilni o'zgartirishni, balki adabiy asar va uning qahramonlari xususiyatlarini ham to'liq aks ettirishni maqsad qilgan. Bu jarayonda tarjimon o'zining tilshunoslik ko'nikmalaridan foydalangan holda, eksterlingvistik elementlarni va ularning madaniy kontekstini ingliz tilida to'g'ri izohlashga erishgan. Tarjimada asar muallifining uslubini saqlash, qahramonlarning hissiy holatlarini aks ettirish va madaniyatlararo tafovutlarni yoritish, maqolaning markaziy muammosini tashkil qiladi.

Shu bilan birga, tarjimaning qiyinchiliklari ham muhokama qilinadi, ayniqsa, eksterlingvistik vositalarning ingliz tiliga to'g'ri o'girilib, qahramonlarning hissiyotlarini to'g'ri aks ettirishdagi muammo va izohlarning zarurati. Tarjimonning noaniqliklarni hal qilishdagi uslubi va ularni ingliz tilida qanday yoritgani, tarjimaning sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

NATIJALAR

Eksterlingvistik vositalarning roli: Tarjimada eksterlingvistik vositalar, ayniqsa, qahramonlarning ruhiy holatlarini va ichki dunyosini to'liq aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Bu vositalar yordamida tarjimon o'zbek tilidagi noverbal belgilarning ingliz tilidagi moslashgan variantlarini muvaffaqiyatli ishlab chiqqan.

Madaniyatlararo tafovutlar: Tarjimon, asar muallifining uslubini saqlab qolish uchun madaniyatlararo tafovutlarni e'tiborga olgan va o'zgacha madaniyatlar orasidagi farqlarni tarjimaga muvofiq ravishda yoritgan.

Tarjimaning metodologiyasi: Mark Rizning komparativ tahlil va kontekstual tahlilga asoslangan metodologiyasi, tarjima jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minladi. Bu uslub, asar muallifining tilini va uslubini to'liq aks ettirishga yordam berdi.

Psixologik holatlar va hissiyotlar: Tarjimon, eksterlingvistik vositalar orqali qahramonlarning psixologik holatlarini va hissiyotlarini muvaffaqiyatli tarzda ingliz tilida ifodalashga erishgan. Buning natijasida tarjima asarining hissiy va ruhiy qirralari o'zgarishsiz, lekin yangi til va madaniyatda ifodalangan.

Tarjimadagi noaniqliklar va izohlar: Tarjimaning bir qismi o'zbek madaniyatiga oid noaniqliklar va tushunarsiz elementlarni ingliz tiliga izohlashni talab qilgan. Tarjimon bu muammoni izohlar orqali hal qilgan va o'quvchiga asar muallifi tomonidan kiritilgan madaniy va psixologik elementlarni to'g'ri tushunishga yordam bergan.

Badiiy tarjima qanchalik qiyin ish ekanligini bu jarayonni boshidan o'tkizgan odamgina anglaydi. Bir tilda yaratilgan badiiy voqelikni boshqa til vositasida qayta yaratish, ayniqsa tipologik uzoq tilga o'girishda tarjimondan juda katta mahorat talab qilinadi. Tarjimon Mark ... tilshunoslik ramkalarining o'zi bilangina tushunilmaydigan g'ayrilisoniy (ekstralingvistik) hodisalar mohiyatini anglab to'g'ri o'gira olgan.

Marg‘ilonning eng go‘zal qizi bo‘lmish Kumushbibiga unashtirilganini eshitgan Otabekdagi ruhiy o‘zgarish romanda quyidagicha tasvirlanadi:

Otabek qiziq bir holatda qoldi: bir turlik titrab ketdi, ko‘zlari qinidan chiqar darajaga etdi..”[9,48]

Tarjimada:

A striking transformation overtook Otabek: he was stuck dumb, and his ees widened, bulging out of their sockets.[11,68]

Tarjimon “bir turlik titrab ketdi”, “ko‘zlari qinidan chiqar darajaga etdi” jumllalarini “striking transformation”, “bulging out of their sockets” tarzda o‘girib, imo-ishora, gavda harakatlarining inglizcha muqobil lisoniy ifodasini bera olgan.

Otabekning to‘y kunidagi ruhiyati ekstralingvistik vositalar asosida yorqin tasvirlanadi:

... Yuzlari qizil, og‘iz irpaygan, ko‘zlar o‘ynab allakimni qidiradir.[9,58]

Tarjimasi:

His face was red and his mouth bore pained smile. His nervous eyes searched about in different directions for someone.[11,78]

Bu o‘rinda shuni ta’kidlashimiz joizki, tarjimon tilimizning milliy tabiatini his qilgan holda so‘zma-so‘z tarjimadan qochib muallif uslubi ohorini saqlab qololgan.

Asar voqealarida Otabek qaynotasi Mirzakarim qutidor bilan Homidning chaquvi va tuxmati sabab qamoqqa olinadilar. O‘tabboy qushbeganing nohaq ayblovlari eshitgan Otabek va Mirzakarim qutidor holati romanda quyidagicha tasvirlanadi:

Otabek azbaroyi bo‘g‘ilib ketganidan ko‘kimtil tovlang‘an, qutidor bezgaklardek titray boshlag‘an edi [9,74].

Otabek’s neck constricted and his face turned blue; Qutidor just sat quivering.[11,95]

Ko‘ramizki, muallif tasvirini asliyatga muqobil yaratish uchun kichik uslubiy surilishga yo‘l qo‘ygan. Otabekning “isyonchi” aybnomani eshitgandan xolatidagi “ko‘kimtil tovlang‘an” yuzi — “turned blue” tarzida o‘girib, tarjimani jonli tasvirini yaratishga erishgan.

Otabek kitobxon ko‘z oldida go‘zal insoniy fazilatlar egasi sifatida tasvirlanadiki, bu uning quli bo‘lmish Xasanaliga bo‘lgan munosabatida yaqqol ko‘rinadi. Hasanali Otabekni o‘z otasidek so‘roq-savol qilib, “oshiqlik” ligini oshkor qilgandagi holati:

Otabek o‘ziga qattig‘ tikilib turgan Hasanalidan yuzini chetga burishga majbur bo‘ldi...Otabek qip-qizil qizarib gunohkorlardek erga qarag‘an edi [9,26]tariqasida beriladi.

Qahramonning go‘zal ichki dunyosi, o‘zbekona ibo, hayosi tasvirini o‘zbek o‘quvchisi yaxshi tushunadi, tasavvur qila oladi. G‘arb dunyoqarashida kimnidir sevib qolishi oshkora bo‘lishidan (hatto qiz bolalar ham) hijolat bo‘lmaslik odatiy sanaladi. Bu o‘rinda madaniyatlararo tafovut mutarjimning uslubiy silliqlashga borishida ko‘rinadi:

Otabek felt compelled to turn his face away from Hasan Ali, who stared hard at him.... Otabek blushed and looked at the ground as if he had committed an egregious sin. [11,46]

Asarda Otabek Xomidning razilona qilmishlari, qabixligi tufayli dor ostida o‘lim bilan yuzlashganini, Homid tufayli Kumushning, qaynana-qaynatasining nafratiga duchor bo‘lganini usta Farfidan tasodifan bilib qolgani holati mohirona ochib beriladi:

Ichda qaynag‘an hissiyot o‘z sharpasini uning yuziga ochiq tashlab turmoqda, ko‘zi o‘t bo‘lib yonar va yuzi yuz xil tuska kirar edi [9,233].

...yet his strong emotion boiled inside him, taking shape in his expressions, his ees flashing with fire, his face flushed[11,259]

Tarjimon shu og‘ir vaziyatda Otabekda ro‘y berayotgan ruhiy holat dialektikasini ocha olgan.

Roman voqealarida Xomidning yomonliklari tufayli hayoti ostin-ustun bo‘lganini Otabekning xatidan bilgan Kumushdagi ruhiy zilzilalar ham mohirona tasvirlanadi:

Ul titrar edi, ko‘karar edi, to‘lg‘onar edi... Hozirgi eng kuchlik hissiyotini hissiyotning a‘lo ifodachisi bo‘lgan yosh bilan to‘kar edi [9,260].

Kumush shivered, became pale, and squirmed...[11,288]

Bu erda Kumushning psixologik-hissiy xolatini tashqi qiyofasida aks ettirgan

“titrar” - shivered , “ko‘karar”- became pale, “to‘lg‘onar”- squirmed. tarzida o‘girilgan ekstralingvistik vositaning ma‘nosi tarjima tili madaniy kontekstiga mos ekanligida ko‘rinadi.

Kumush toqatsizlang‘an edi[9,56] -Kumush was losing her poise...[11,77].

Biroq Kumushning tishini oqini ko‘rish juda qiyin, uning hamma ishi faqat mung‘ayib xayollanishqina [9,57] – Kumush would not reveal her pearly teeth. She sat alone, buried deep in sorrow[11,77].

Qutidor eshik ostidaqo‘l qovishtirib mehmonlarni kutib oladir, er ostidan kuyaviga ko‘z qirini tashlab, kishiga sezdirmay o‘zicha kulimsirab qo‘yadir [9,58] -Qutidor stood at the gate, arms crossed across his chest, receiving the quests and stealing glances at his son-in-law secretly- smiling to himself.[11,79].

Xasanali ginalik qiyofada qoshlarini chimirdi [9,27] – Offended, Hasan Ali raised his ponderous brows.[11,45]

Tarjimonning mahorati shundaki, ekstralingvistik vositalar orqali qahramonlarning ruhiy, hissiy holatini tasvirlovchi bu jummalarni ingliz tiliga xuddi aslyatdagidek obrazlarning yuz o‘zgarishlari, ishoraviy harakatlari tarzida ko‘chirgan.

“O‘tkan kunlar” romanida o‘qiguvchi ko‘ziga yaqqol tashlanadigan bir obraz bor, bu — Yusufbek hoji obrazidir. Bugungi kun kishisiga “hoji” atamasi tanish, amallarni bajarib hoji bo‘lish, ya‘ni haj qilish muammo bo‘lmay qoldi. Mamlakatimizning mustaqillikka erishuvi haj amallariga ham katta yo‘l ochib berdi. Umra va hajga borish imkoniyati paydo bo‘ldi. Biroq din arkonlarini to‘kis ado etish uchun kerak bo‘ladigan ilm va ichki go‘zallikka ehtiyojimiz borligi shubhasiz. Shu ma‘noda asardagi Yusufbek hoji aql-zakovati, muomalasi, ilmi, fahm-farosati, go‘zal ma‘naviyati, odobi bilan ma‘naviyatimizdagi o‘sha puchmoqlarni to‘ldiradigan obrazdir.

Romanning jozibasi, badiiyati mukammalligi adib yaratgan Yusufbek hoji obrazida ham mujassamlashgan, albatta. Yozuvchining mahorati bilan bu obrazning estetik ko‘lami his-tuyg‘u, kechinma tarzida yanada teranlashgan:

O‘zbek oyim ... bu aytgan so‘zini hikoya qilgan edi, hoji labini tishlab qoldi va “Sanga sira aql bitmay ketar ekan-da”, dedi. [9,136]

Muallif tomonidan “chala dumbul” deb ta’riflangan O‘zbek oyimning hojidan bemaslahat Olim ponsodnikiga sovcilikka borib, hoji nomidan so‘z berib kelganini eshitgan Yusufbek hoji afsuslanib, labini tishlab qolishi tasviri tarjimada Uzbek Oyim...she left out the most incriminating pieces of information about how negotiation might have already been resolved. Hajji bit his lips, finally showing anger, and said to her, [11,107]ya’ni “you will never be clever”deb o‘girilgan. Tarjimon har qanday vaziyatda ham insoniy fazilatlarini saqlab qolgan oqil personajning nozik tomonlarini ilg‘ay olgan tarjimon sifatida yo‘l tutgan.

XULOSA

Maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanining ingliz tilidagi tarjimasi asosida qahramonlarning xarakterlarini ochishda ishlatilgan eksterlingvistik vositalar va ularning tarjimaga ta’siri tahlil qilinadi. Eksterlingvistik vositalar, jumladan, non-verbal kommunikatsiya, mimikalar, jismoniy holatlar, va harakatlar, tarjimonda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular qahramonlarning ruhiy holatlari va ichki dunyosini aniq ifodalashga yordam beradi.

Mark Rizning tarjimasi jarayonidagi metodologiya va uslubi o‘rganiladi. Tarjimonning eksterlingvistik elementlarga e’tibor berishi, original asar va tarjimadagi farqlarni ko‘rib chiqish orqali, asar muallifining uslubini saqlab qolishga va madaniyatlararo tafovutlarni yoritishga yordam beradi. Tarjimaning sifatini oshiruvchi va madaniy kontekstni yorituvchi eksterlingvistik vositalar tarjima jarayonining muhim jihatlarini tashkil qiladi.

Maqola asaridagi eksterlingvistik vositalar, qahramonlarning hissiyotlari va ruhiy holatlari qanday ifodalanganini tahlil qiladi. Misol sifatida, Otabekning ruhiy holati, uning harakatlari va mimikalari orqali tarjimaga qanday o‘tkazilganligi keltirilgan. Masalan, Otabekning yuzidagi o‘zgarishlar va jismoniy harakatlari ingliz tilida qanday ifodalanganligi keltiriladi. Eksterlingvistik vositalar tarjimaga aniqlik va boylik kiritishda muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, maqolada madaniyatlararo tafovutlar, tarjimada yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularni hal qilish usullari ham ko‘rib chiqilgan. Tarjimonning madaniy farqlarga e’tibor berishi va eksterlingvistik elementlarni to‘g‘ri tarjima qilish orqali, asar asl ma’nosini va hissiyotini to‘liq yetkazishga muvaffaq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Madumarov, M. M. (2024). Translation of stylistic devices in the English translation of Abdullah Qadiri’s novel *Days Gone By*. *Journal of Multidisciplinary Bulletin*, 7(5), 141-149.
2. Madumarov, M. M. (2024). Exploring translation techniques for heroic characters in literature. *Journal of Multidisciplinary Bulletin*, 7(5), 141-149.

3. Madumarov, M. M. (2024). Cultural adaptation and symbolism in translating heroic figures. *IMRAS*, 7(5), 541-550.
4. Madumarov, M. M. (2024). Extralinguistic devices in character development and translation. *Kokand University Research Base*, 173-179.
5. Madumarov, M. M. (2023). Translation of the imagery of nature in the novel "Days Gone By" by Abdullah Qadiri. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(10), 915-919.
6. Madumarov, M. M. (2023). Abdulla's creativity and expression of the national spirit. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(10), 908-914.
7. Madumarov, M. M. (2022). Usage of words in Abdullah Qadiri's works. [Publisher].
8. Madumarov, M. M. (2022). Andragogical education: Ways to use fiction translations in learning English. [Publisher].
9. Abdulla Qodiriy. (2014). O'tkan kunlar: Tanlangan asarlar. Sharq.
10. Abdulla Qodiriy. (1986). Abdulla Qodiriy zamondoshlari xotirasida. Adabiyot va san'at.
11. Abdulla Qodiriy. (2017). The Days Gone By (I. M. Tukhtasinov, O. M. Muminov, & A. A. Khamidov, Trans.). Mashhur-Press.
12. Chorieva, M. J. (2021). Abdulla Qodiriyning O'tkan kunlar romanidagi tabiat tasvirining tarjimadagi in'ikosi.
13. Halimova, D. U. Q. (2021). Abdulla Qodiriyning O'tkan kunlar romanining inglizcha tarjimasida badiiy tasvir vositalarining berilishi.
14. Hamroev, H. (1982). Milliy xos so'zlar-realiyalar va badiiy tarjima. In *Tarjima madaniyati (maqolalar to'plami)*. Toshkent.
15. Joraboev, B., & Mamadiyorova, X. (2021). Sharq tillarida tarjimaning nazariy va amaliy masalalari.
16. Kadyri, A. (n.d.). *Minuvshie dni. Roman*.
17. Maxmidjonov, S. (2023). O'zbek adabiyotida ziyoli obrazining genezisi. *Zamonaviy ilm-fan va tadqiqotlar*, 2(6), 1231-1235.
18. Maxmidjonov, S. D. O. G. L. (2023). O'zbek adabiyotshunosligida badiiy obraz masalasining qiyosiy talqini. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(6), 520-524.
19. Maxmidjonov, Sh. D. O'g'li (2023). O'zbek adabiyotshunosligida badiiy obraz masalasining qiyosiy talqini. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(6), 520-524.
20. Makhmidjonov, S. (2021). Artistic interpretations of the edges of the human psyche. *Internauka*, (15-3), 75-76.
21. Oripova, G. (2019). Uzbek poetry and the world literature in the ears of independence. *Scientific Journal of Polonia University*, 32(1), 116-120.
22. Qosimov, A. A. (2020). "Dorian Greyning surati" va "Oynadagi odam" romanlarida ramziy ifodaning o'ziga xos xususiyatlari va o'xshashliklari. *Nazariy va amaliy fan*, (5), 590-592.